

- 3 Köbben, A. J. F. (1971): Van primitieven tot medeburgers. Van Gorcum, Assen, 2e druk, 1971, hoofdstuk 6.
4 Loizos, P. (1975): Boekbespreking in *Man* 10, no. 2: 338-339.
-

Repliek

A. Blok

Voor de aandacht die zij hebben besteed aan mijn beschouwingen over het gebruik van algemene termen in de sociale wetenschappen ben ik de heren Köbben, Tromp en De Ruijter erkentelijk. Het was te verwachten dat mijn 'aanval' op het nominalisme verzet zou oproepen. Dit is dan ook gebeurd. Gezien de teneur van de commentaren, meen ik andermaal te moeten pleiten voor een ongekunstelde visie op de sociale werkelijkheid, waarvan de beste voorbeelden te vinden zijn in sommige etnografische en historische studies, en ook in de roman- en toneelliteratuur. Hiermee is dan — zoals het een verdediging past — de aanval heropend: de reacties op mijn rede laboreren aan een te gekunstelde behandeling van de taal en de samenlevingsproblemen die in die taal gestalte krijgen.

Naast de grote verschillen in methodologische opvattingen, die mij van mijn opponenten scheiden, is er gelukkig een gemeenschappelijk uitgangspunt. Dat is het streven vast te stellen hoe een bepaalde samenleving of onderdeel ervan in elkaar zit. Ik moet tenminste aannemen, dat ook Köbben, Tromp en De Ruijter in principe geïnteresseerd zijn in het opsporen en beschrijven van observeerbare samenhangen. In principe, omdat vooral de bijdragen van Tromp en De Ruijter arm zijn aan empirische voorbeelden. Met de vraag op welke wijze men tot betrouwbare uitspraken over deze samenhangen kan komen, scheiden zich onze wegen.

De drie schrijvers menen — overigens geheel in overeenstemming met de aan de natuurwetenschappen ontleende methodologische standaardopvatting in ons vak — dat het formuleren van algemene uitspraken over samenlevingen of hun onderdelen het doel is van sociaalwetenschappelijk onderzoek. In hun bijdragen heb ik voor deze opvatting echter geen enkel argument kunnen vinden. Evenmin geven zij aan hoe uit een algemene wet langs logisch-deductieve weg een bijzonder geval kan worden verklaard. Ik vrees dan ook dat we hier te maken hebben met het geloofsartikel, waartegen ik in mijn oratie aan de hand van verscheidene voorbeelden en op basis van een reeks argumenten stelling heb genomen. Bovendien bevat die publikatie aanwijzingen voor een alternatief. De drie auteurs kunnen zich blijkbaar geen ander type verklaring voorstellen dan een verklaring aan de hand van wetten of algemene uitspraken over het sociale gebeuren. Het lijkt mij weinig zinvol mijn standpunt hier opnieuw te ontvouwen, ook al omdat De Ruijter de moeite heeft genomen het argument van mijn rede samen te vatten. In dit bestek kan ik onmogelijk op alle opgeworpen vragen ingaan. Misschien mag ik hier volstaan met een enkele opmerking en aanvulling.

Het boek van Johan Huizinga over het verloop van levens- en gedachtenvormen in Frankrijk en de Nederlanden in de 14e en 15e eeuw biedt de lezer een *samenhangend* beeld van bepaalde sociale veranderingen: 'de middeleeuwse beschaving in haar laatste levensstijl'. Men zal hier vergeefs zoeken naar 'wetten' of abstracte generalisaties over *de* samenleving. Toch slaagt Huizinga erin allerlei aspecten van

deze ontwikkelingen te verklaren, dat wil zeggen inzichtelijk te maken door te wijzen op hun samenhang: veranderingen in geweldpleging, het ridderideaal, de stylering der liefde, het beeld van de dood, etc. Dit geldt ook voor ander werk, zoals de studie van Max Weber over het protestantisme en het kapitalisme, het werk van Marc Bloch over processen van feodalisering en defeodalisering, de studies van Norbert Elias over civilisering en staatsvorming, de monografie van William Foote Whyte over het leven in een Italiaanse wijk in Boston, en tenslotte ook voor verschillende klassieke romans en drama's.¹ In al deze gevallen hebben we te maken met meer of minder geslaagde pogingen veranderingen te verklaren uit andere veranderingen, en ze niet te herleiden tot absolute, onveranderlijke beginpunten. Zoals iedereen, maken ook deze auteurs gebruik van algemene termen zonder over de betekenis ervan afspraken te maken. Dat hoeft ook niet, omdat ze laten zien wat die algemene termen betekenen in de specifieke situaties die zij beschrijven.

Köbben betreurt het dat ik hem een extreem nominalistisch standpunt toeschrijf. Ik zou hem er graag van willen vrijpleiten, als hij mij de kans zou geven. Maar hij maakt het niet eenvoudig. Reeds in het begin van zijn commentaar geeft hij een treffend voorbeeld dat getuigt van vergaand nominalisme en voluntarisme. Het is mij volstrekt onduidelijk waarom ik of wie ook van hem zou moeten aannemen dat *peasants* boeren zijn met minder dan vijf hectaren zandgrond, waarbij ik dan nog voorbij ga aan de vraag hoe dit kenmerk samenhangt met conservatisme.

Ik vind zijn voorbeeld daarom ook zo merkwaardig, omdat ik in mijn rede juist aan het definitieprobleem van *peasants* ruime aandacht heb besteed.

Dit brengt ons op de afbakeningsproblematiek. Ik heb geen bezwaar tegen het trekken van grenzen, zolang degene die ze trekt maar weet dat *hij* ze getrokken heeft, ook kan uitleggen waarom ze zo en niet anders getrokken zijn en kan zeggen wat de betekenis van die grenzen is. Met andere woorden: bij het trekken van grenzen moet men recht doen aan de eigen aard van de verschijnselen die men onderzoekt. Naast aandacht voor overeenkomsten dient men ook te letten op de verschillen. Dit is de kern van Blumer's aanwijzing inzake attenderende begrippen: 'datgene waar we naar verwijzen met een bepaald begrip neemt een verschillende vorm aan in ieder empirisch geval' (1969 : 149). In mijn rede heb ik bij de bespreking van de familiegelekenissen reeds geanticipeerd op de vraag die ik kon verwachten: welke verschijnselen vallen nog wel, welke niet meer onder een bepaald begrip? Op gevaar af te vervallen in herhalingen, wil ik hier nogmaals wijzen op de vooronderstellingen van deze vraag. Tromp en De Ruijter, die dit aan de orde stellen, zijn met heel andere dingen bezig. Zij zijn aan het classificeren. Het scheppen van orde, hun orde.² Zonder classificeren en operationaliseren kunnen zij niet uit de voeten. Immers: zij willen algemene uitspraken doen, wetten formuleren, en hebben daarom een universum en ondubbelzinnige indicatoren nodig. Hierboven heb ik al aangegeven waarom zij die algemene uitspraken nodig hebben, namelijk voor hun logisch-deductieve afleidingen, c.q. verklaringen, waarvan helaas geen enkel voorbeeld wordt genoemd.

Volgens de gangbare methodologische opvattingen is het vergelijken dienstbaar gemaakt aan het opstellen van algemene wetten. Hoe moeilijk het is deze twee zaken van elkaar te scheiden bleek reeds in het essay van Leach. Uit de commentaren van Tromp en De Ruijter begrijp ik, dat ook zij zich geen andere functies van de vergelijking kunnen voorstellen. De wijze waarop ik de vergelijking meen te moeten gebruiken is betrekkelijk eenvoudig en verschilt niet van het gebruik ervan in de dagelijkse omgangstaal en de manier waarop een kind een taal leert. Vergelij-

ken is inherent aan taalgebruik (Rede, p. 42).

Als ik bijvoorbeeld inzicht wil krijgen in het sociale verband waarin bandieten in het 18e eeuwse Limburg zijn opgetreden, kunnen inzichten in Siciliaanse en Franse gevallen van banditisme mij op gang helpen bij het stellen van vragen en het formuleren van problemen. De 'algemene' uitspraak, die Tromp citeert, is een voorbeeld van een *oriënterende* bewering. Ik verwacht geen zuivere replicas van de Siciliaanse of Franse situaties. Deze richten de aandacht, attenderen op mogelijke samenhangen in Limburg, welke dan ook verder kunnen worden onderzocht en daarna mogelijk nieuw licht werpen op de Siciliaanse en Franse gevallen van banditisme.³ De vraag wanneer we nog wel of niet meer van banditisme kunnen spreken hoeft op deze wijze niet a priori te worden vastgesteld: dit blijkt tijdens of na het onderzoek.

Het werken met familiegelekenissen in plaats van 'preciezere definities' doet meer recht aan hetgeen we in feite waarnemen: overeenkomsten *en* verschillen. Deze werkwijze is ook minder gekunsteld dan het nominalistisch en voluntaristisch maakwerk, dat blijkbaar voor velen een sterke bekoring heeft. In dit verband wil ik verwijzen naar hetgeen Goudsblom opmerkt over het streven naar (vroegtijdige) systematiek bij Max Weber, bij wiens traditie mijn opponenten aansluiten: '*scherpe* scheiding is in de werkelijkheid vaak niet mogelijk; heldere *begrippen* zijn daarom echter des te meer nodig' (geciteerd in Goudsblom 1974 : 64). Ik ben het eens met Webers konstatering, maar verbind er een andere konklusie aan, welke ik in mijn rede nader heb verantwoord. Ter verduidelijking van dit punt wijs ik nogmaals op een citaat van Wittgenstein: 'It is not our aim to refine or complete the system of rules for the use of our words in unheard-of ways' (1958, par. 133).

Tot zover de 'afbakeningsproblematiek'. Voorts wil ik een enkele kanttekening plaatsen bij hetgeen Köbben zegt over 'eclecticisme'. Het eclecticisme waartegen ik verzet blijf aantekenen is de opvatting 'waarbij men al naar gelang de onderzoekssituatie en specifieke probleemstelling een min of meer opportuun gebruik maakt van een van de vigerende theoretische benaderingen' (Rede, p. 55). Het verwerken van verschillende inzichten in een coherente visie, zoals ik heb trachten te doen in mijn studie over de Siciliaanse mafia is van een andere orde. Dat Loizos en in navolging van hem ook Köbben dit eclecticisme noemen, is voor hun rekening. En passant wijs ik hier nog op het zeker bij Tromp gering ontwikkelde vermogen niet alleen samenlevingen, maar ook het werk van antropologen in een ontwikkelingsperspektief te plaatsen. Ook hier verraadt zich weer de hardnekkige preoccupatie met het gelijkblijvende en het onveranderlijke, waaraan een hogere waarde wordt toegeschreven dan aan ontwikkelingen.

Een geschrift heeft soms ook functies voor de schrijver zelf. Het commentaar van Tromp heb ik echter vooral als een interessant ego-document ervaren. Hij verwijt mij Wittgenstein onvoldoende bij de lezer te hebben ingeleid. Mijn rede is geen inleiding tot het denken van Wittgenstein. Met behulp van een bepaalde gedachte van Wittgenstein heb ik een methodische richtlijn trachten te ontwikkelen.⁴ In het notenapparaat zijn verschillende werken van en over Wittgenstein genoemd om de lezer in staat te stellen zich nader te oriënteren. Tromp heeft hier blijkbaar van afgezien. Niet erg verwonderlijk overigens, als men van hem verneemt hoe zijn huiswerk soms verloopt.

De reacties van Köbben, Tromp en De Ruijter bevestigen het beeld, dat ik in mijn oratie heb geschetst van de wijze waarop velen het vak beoefenen. Het is aan de lezer te beoordelen in hoeverre die werkwijze zelf tot een karikatuur is geworden.

Noten

- 1 Zie Blok (1974b). De Franse etnoloog Jean Malaurie heeft onlangs in dit verband de volgende opmerking gemaakt: 'L'ethnologie a constitué un immense apport pour la connaissance des sociétés. Mais on ne saurait nier l'importance ethnologique de l'approche d'écrivains tels Flaubert avec *Madame Bovary* ou Dickens et tant d'autres. Il me paraît très simplement honnête que l'étudiant ethnologue ou géographe se réfère aussi à ces écrivains en les analysant, ce que, par étroitesse scientifique, on ne fait pas; pour faire sérieux. C'est 'littéraire' . . . juge-t-on sans doute' (Interview, *Magazine Littéraire*, Septembre 1975, no. 103-104, p. 91).
- 2 De problematische kanten van deze bezigheid zijn al eens door Leach (1961) in het licht gesteld.
- 3 Voor een eerste verkenning, zie Blok (1975).
- 4 De methodologische implicaties van Wittgensteins 'family resemblances' voor de sociale wetenschappen zijn ook door Needham (1975) behandeld.

Geraadpleegde literatuur

- Marc Bloch, *La société féodale*. 1973. Paris, Albin Michel.
- Anton Blok, *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960. A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*. 1974a. Oxford, Basil Blackwell.
- Anton Blok, Tijd en tragiek. De relatieve autonomie van klassieke romans en drama's. 1974b. *De Gids*, jrg. 137, no. 9/10.
- Anton Blok, *The Bokkerijders Bands, 1726-1776. Preliminary Notes on Brigandage in the Southern Netherlands. Papers on European and Mediterranean Societies*, No. 2. 1975. University of Amsterdam.
- Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. 1969. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Norbert Elias, *Ueber den Prozess der Zivilisation*. 1969. Bern-München, Francke Verlag, 2 dln.
- Johan Goudsblom, *Balans van de Sociologie*. 1974. Utrecht, Het Spectrum.
- Johan Huizinga, *Herfstij der Middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*. 1935. Haarlem, Tjeenk Willink & Zoon.
- E. R. Leach, *Rethinking Anthropology*. 1961. London, Athlone Press.
- Rodney Needham, Polythetic Classification: Convergence and Consequences. 1975. *Man*, vol 10, nr. 3.
- Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. 1958. New York, Charles Scribner's Sons.
- William Foote Whyte, *Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum*. 1966. Chicago, The University of Chicago Press.
- Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*. 1958. Oxford, Basil Blackwell.